

УДК 342.95

ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

THE CLASSIFICATION EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Малярова В.О.,

*доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри
криміналістики, судової медицини та психіатрії
Харківського національного університету внутрішніх справ*

У статті досліджено проблему класифікації доказів у кримінальному провадженні. Узагальнено різні класифікації доказів, запропоновані вітчизняними науковцями. Визначено теоретичне і практичне значення класифікації доказів.

Ключові слова: класифікація доказів, речові докази, особисті докази.

В статье исследована проблема классификации доказательств в уголовном производстве. Обобщены разные классификации доказательств, предложенные отечественными учеными. Определено теоретическое и практическое значение классификации доказательств.

Ключевые слова: классификация доказательств, вещественные доказательства, личные доказательства.

The article studies the problem of classification of evidence in criminal proceedings. Summarizes the different classifications of evidence, proposed by Russian scientists. Defined theoretical and practical significance of the classification of evidence.

Key words: classification of evidence, physical evidence, personal evidence.

Актуальність теми. Актуальність теми дослідження пов'язана із теоретичним і практичним значенням класифікації доказів для науки криміналістики та кримінального провадження після набрання чинності новим КПК України 2012 року, а також обумовлює необхідність переосмислення традиційної класифікації доказів.

Проблемі класифікації доказів та характеристик окремих різновидів доказів приділяли увагу чимало науковців у галузі кримінального процесу та криміналістики. Серед використаних у роботі праць вітчизняних дослідників варто назвати: Я.Ю. Конюшенку, О.С. Степанова, В.Д. Юрчишину, В.М. Іщенко, Ю.О. Ланцедову, С.А. Кириченку, А.П. Запотоцького та І.М. Бацьку. Їх праці дозволили

узагальнити критерії класифікації доказів, відомі вітчизняній криміналістичній науці.

Мета статті – узагальнення відомих науці класифікацій доказів.

Об'єктом дослідження виступає доказування у кримінальному провадженні. Предметом дослідження є класифікація доказів у криміналістичній науці.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи проблему класифікації доказів, варто послатися і на законодавчі акти, і на доктринальні розробки. Відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому даним Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встанов-

люють наявність або відсутність фактів і обставин, які мають значення для кримінального провадження і підлягають доведенню [6]. Я.Ю. Конюшенко стверджує, що докази – це будь-які відомості про факти, отримані в установленому законом порядку органами дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду для підтвердження чи спростування події злочину, з'ясування, відтворення та доведення обставин, що мають значення для встановлення істини та зумовлюють прийняття законних і обґрунтованих рішень [5]. О.С. Степанов пропонує вважати доказами будь-які відомості, на підставі яких у визначеному законом порядку дізнавач, слідчий, прокурор, суддя і суд встановлюють наявність і відсутність суспільно небезпечного діяння, винуватість особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи [8]. В.Д. Юрчишин стверджує, що під доказами в кримінальному процесі слід розуміти відомості, які отримані у відповідності з порядком, передбаченим кримінально-процесуальним законодавством, на підставі яких орган дізнання, прокурор, слідчий та суд встановлюють наявність та відсутність обставин, що підлягають доказуванню, а також інших обставин, що мають значення для кримінальної справи, і відповідають вимогам належності, достовірності, допустимості та достатності [9].

Законодавство у ч. 2 ст. 84 КПК України серед видів доказів називає свідчення, речові докази, документи і висновки експертів [6]. Я.Ю. Конюшенко наголошує, що види доказів – це різновид передбачених в КПК України фактичних даних, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий, прокурор і суд встановлюють обставини, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження [5]. Наукова класифікація доказів також є необхідною. В.Д. Юрчишин зауважує, що теоретичне та практичне значення класифікації доказів дозволяє працівникам більш конкретно уявити коло об'єктів, що можуть мати доказове значення, зрозуміти характерні особливості фактичних даних, визначити їх місце в системі доказів по кожній кримінальній справі і цим більш цілеспрямовано здійснювати їх пошук, вимагати їх повного виявлення, дослідження та належного закріплення [9]. В.М. Іщенко стверджує, що стосовно показань свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого носіями фактичних відомостей є слова, речення, складні мовні конструкції, що дає змогу вирізняти природу письмових доказів, як правило, документів. Носіями речових доказів є матеріальні об'єкти [3]. Звернемося до класифікацій доказів, запропонованих різними науковцями.

Ю.О. Ланцедова наводить такі класифікації доказів, як за джерелом інформації, за особливостями відображення події злочину та за характером взаємодії з ним, стосовно обвинувачення та стосовно факту вчинення злочину конкретною особою. Так, за джерелом інформації докази поділяються на такі, що походять від осіб, та такі, що походять від матеріальних об'єктів. Докази, що походять від осіб, мають

назву особистих. Водночас, докази, що походять від матеріальних об'єктів, отримали назву речових.

За особливостями відображення події злочину та за характером взаємодії з ним докази бувають первинні та похідні. Первинні докази – це докази, які виникли безпосередньо в результаті розслідуваної події, наприклад, залишки крові, слід пальця руки на віконному склі тощо. Похідні докази – це докази, які являють собою результати «вторинного відображення» слідів злочину, що походять від первинних доказових джерел інформації: зіпнок сліду взуття, який залишив злочинець на снігу, копія сліду знаряддя злочину, виготовлена за допомогою спеціальної пасти, дактилоплівка з відбитком пальця руки, ксерокопія документа тощо.

Стосовно обвинувачення можна виокремити обвинувальні та виправдувальні докази. Обвинувальні докази підтверджують обвинувачення, чи обтяжуючі його обставини. Виправдувальні докази спростовують обвинувачення чи вказують на пом'якшуючі обставини.

Відносно факту вчинення злочину конкретною особою докази бувають прямі та непрямі. Прямі докази дають пряму однозначну відповідь на запитання про те, хто вчинив злочин, або ж вказують на те, що певна особа не могла його вчинити. Непрямі докази вказують на окремі факти, на основі логічного аналізу сукупності яких встановлюються окремі елементи складу злочину та інші обставини предмета доказування. Вони можуть вказувати на проміжні факти, які підтверджують предмет доказування у сукупності з іншими доказами [7]. Наведені класифікації дозволяють зрозуміти значення доказу для встановлення істини у кримінальній справі та джерела походження доказів.

Науці відомі різні класифікації доказів. С.А. Кириченко поділяє докази на особистісні та речові. Серед особистісних доказів науковець виокремлює свідчення заявника, свідка (очевидця, параочевидця, парасвідка), потерпілого (дефактопотерпілого, парадфактопотерпілого, деюретпотерпілого, парадюретпотерпілого), переслідуваного (підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, причетного, парaprичетного, парaperеслідуваного), цивільного позивача і відповідача, третьої особи із самостійними вимогами і без них, експерта, представника неповнолітнього обвинуваченого, цивільного позивача і відповідача і третіх осіб.

Серед речових доказів названо трасосубстанції та документи. Трасосубстанції поділяються на макрооб'єкти (макроречові джерела доказів), мікрооб'єкти (мікроречові джерела доказів), ультрамікрооб'єкти (ультрамкроречові джерела доказів), ультраоб'єкти (ультраречові джерела доказів), параоб'єкти (параречові джерела доказів) і латентнооб'єкти (латентноречові джерела доказів). У свою чергу документи поділяються на письмодокументи, образодокументи, фотодокументи, кінодокументи, відеодокументи, аудіодокументи, електрографодокументи, електроннодокументи, голографодокументи, пластикодокументи,

комп'ютеродокументи, полі документи [4]. Наведена класифікація дозволяє встановити повну кількість джерел, до яких варто звернутися слідчому для отримання доказів.

О.С. Степанов поділяє докази на три групи: до першої групи належних доказів входять ті, за допомогою яких встановлюються обставини, що входять до предмету доказування. До другої групи доказів відносяться такі, за допомогою яких встановлюються обставини, що необхідні при винесенні проміжних рішень у справі: обрання запобіжного заходу, зупинення провадження у кримінальній справі і т.д. До третьої групи належних доказів входять ті, які можна назвати «допоміжними». У свою чергу, вони можуть бути поділені на дві підгрупи: орієнтуючі та контрольні. До доказів, що орієнтують, ми відносимо ті, котрі містять відомості про те, де можуть бути виявлені шукані докази (про місце перебування викраденого майна; про місце, де переховується особа, що скоїла злочин; про те, хто був очевидцем злочину і, відповідно, може бути допитаний як свідок і т. д.). Докази, що орієнтують, відіграють особливо важливу роль на початковому етапі розслідування, але не втрачають свого значення і згодом, тому що сприяють формуванню такої властивості системи доказів, як повнота. До контрольних доказів ми відносимо ті, зміст яких складають відомості, що використовуються для перевірки допустимості і достовірності предметних доказів і в процесі досудового слідства, і в судовому розгляді, і на стадіях апеляційного, касаційного провадження. Цими доказами перевіряється надійність джерел предметних доказів – компетентність експерта, незацікавленість свідка в результаті справи чи, навпаки, його зацікавленість. У даному випадку слідчий за допомогою контрольних доказів встановлює належність (неналежність) інших доказів [8]. Дана класифікація дозволяє встановити значення доказу для кримінального провадження.

Я.Ю. Конюшенко запропонувала новий критерій класифікації доказів – за способом (механізмом) їх отримання суб'єктом кримінального процесу (кримінально-процесуального доказування), що дозволило виокремити чотири їх групи:

а) виявлені докази, тобто безпосередньо отримані суб'єктом кримінального процесу під час самостійного провадження процесуальних, слідчих та судових дій;

б) встановлені докази, тобто отримані суб'єктом кримінального процесу від організацій, установ, правоохоронних органів чи уповноважених осіб, які встановили їх на виконання його відповідного рішення (постанови), доручення (окремого доручення) чи вказівки (про провадження експертиз, обшуків, обслідувань тощо);

в) витребувані докази, тобто отримані суб'єктом кримінального процесу від юридичних чи фізичних осіб на його вимогу;

г) подані докази, тобто ті, що надійшли від юридичних чи фізичних осіб, які надали їх суб'єкту кримінального процесу з власної ініціативи.

Характеризуючи окремі види доказів, зазначені у ч. 2 ст. 84 КПК України, можна навести наступні

твердження науковців. В.М. Іщенко зазначає, що документ у кримінальному процесі може виступати як самостійний доказ, речовий доказ, протокол слідчої (судової) дії або висновок експерта, у зв'язку з чим дати загальне кримінально-процесуальне поняття документа досить складно. Протоколи слідчих і судових дій – це частина офіційних документів, у яких фіксуються хід і результати слідчих і судових дій [5]. А.П. Запотоцький пропонує таку класифікацію документів як джерел доказів у кримінальному судочинстві:

- за способом закріплення інформації діляться на письмові (буквені, цифрові), графічні, технічні, отримані за допомогою інших технічних пристроїв;

- за строком зберігання – на короткострокові й довгострокові;

- за характером їх надходження – на офіційні й неофіційні;

- за кримінально-процесуальною формою документи можуть бути поділені на процесуальні та непроцесуальні;

- за призначенням поділяють на такі, що засвідчують певний факт, і ті, що його описують;

- залежно від категорії доступу до них – загальнодоступні, з обмеженим доступом;

- за способом отримання – отримані у ході слідчих дій; складені самим органом – суб'єктом кримінально-процесуального судочинства, витребувані, надані учасниками кримінального процесу або іншими особами.

- за часом їх виникнення – на такі, що виникли до порушення кримінальної справи, й такі, що з'явилися після її порушення [2]. Запропонована науковцем класифікація дозволяє зрозуміти слідчому, звідки він може отримати докази, необхідні у кримінальному провадженні.

В.Д. Юрчишин стверджує, що відповідно до поділу доказів на особисті та речові висновок експерта завжди є особистим, оскільки його носієм виступає жива людина – особа, тобто судовий експерт. Стосовно предмета обвинувачення дане джерело доказів може бути як обвинувальним, так і виправдувальним. Разом з тим, висновок експерта може бути як прямим, так і непрямим доказом, що вирішується в кожному конкретному випадку в залежності від відношення фактів, які встановлюються експертизою, до головного факту [9].

І.М. Бацько зазначає, що протокол – це кримінально-процесуальний документ, у якому в установленому законом порядку описуються і посвідчуються зміст і наслідки будь-якої дії, що здійснюється органом дізнання, слідчим, прокурором або судом [1]. В.М. Іщенко наголошує, що особливістю природи протоколів слідчих і судових дій полягає в тому, що вони являють собою, з одного боку, засіб фіксації доказової інформації, а з іншого – самостійний доказ [3].

Висновки. Таким чином, науці відомі такі класифікації доказів, як за джерелом інформації, за особливостями відображення події злочину та за характером взаємодії з ним, стосовно обвинувачення та стосовно факту вчинення злочину конкретною осо-

бою, за способом отримання суб'єктом кримінального процесу. Відповідно до наведених класифікацій докази можуть бути особистими і речовими, первинними і похідними, прямими і непрямыми, виявленими, встановленими або витребуваними. Теоретичне та практичне значення класифікації доказів

дозволяє працівникам органів внутрішніх справ більш конкретно уявити коло об'єктів, що можуть мати доказове значення, встановити джерела отримання доказів, зрозуміти характерні особливості фактичних даних, визначити їх місце в системі доказів у кожному кримінальному провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацько І.М. Класифікація протоколів слідчих дій / І.М. Бацько // Держава і право: збірник наукових праць (юрид. і політ. науки) – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Спілка юристів України, 2000. – Вип. 8. – С. 349-356.
2. Запотоцький А. П. Процесуальний статус документів – доказів та документів речових доказів у кримінальному процесі / А.П. Запотоцький // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2007. – № 2. – С. 126-134.
3. Іщенко В.М. Поняття документа як джерела доказів у кримінальному судочинстві / В. М. Іщенко // Право України. – 1997. – № 2. – С. 42-45.
4. Кириченко С.А. Поняття, властивості і класифікація доказів у кримінальному судочинстві / С.А. Кириченко // Південноукраїнський правничий часопис. – Одеса: ОІВС, 2007. – № 4. – С. 119-121.
5. Конюшенко Я.Ю. Поняття доказів у кримінально-процесуальному провадженні, їх зміст і класифікація / Я. Ю. Конюшенко // Право України. – 2010. – № 3. – С. 232-237.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10. – Ст. 88
7. Ланцедова Ю.О. Сутність і класифікація антикримінальних доказів та їх особистісних і речових джерел: навчальний посібник / Ю.О. Ланцедова, С.А. Кириченко, Ю.Д. Ткач, О.С. Тунтула. – Миколаїв: Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, 2009. – 384 с.
8. Степанов О.С. Допустимість доказів за кримінально-процесуальним законодавством України / О.С. Степанов // Право України. – 2002. – № 11. – С. 61-65.
9. Юрчишин В.Д. Значення висновку експерта у кримінальному судочинстві України та його місце у системі судових доказів / В.Д. Юрчишин // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей. – 2004. – Випуск 14. – С. 258-264.